

A SZÓRVÁNYMISSZIÓ PROBLÉMÁI ÉS LEHETŐSÉGEI

Mirnic Károly

Európában az elmúlt történelmi időkben többször csökkent a népesség, de ennek kizárólag a háborúk, betegségek és járványok voltak a kiváltó okai; az éhínség ritkán és kevésbé. Ezekkel az okokkal szinte egyidejűleg azonban mindig tovább is hatottak azok a népességnövelő tényezők, amelyek rövid időn belül ismét helyreállították a korábbi állapotot, sőt növelték a népességet. Most azonban az európai nagy népek, a magyarországi és a magyar kisebbségi népesség fogyásának világnézeti, erkölcsi, gazdasági, vallásfilozófiai (hitbeli) és életmódbeli okai vannak (az élet önként és kényszerből vállalt hajszája). Ezeknek az okoknak a következményei már több évtizede beágyazódtak a demográfiai struktúrákba és törvényszerűségekbe úgy, hogy az állapoton több, egymást követő nemzedék sem tud rövid időn belül változtatni. Még a leghelyesebb, legalaposabban előkészített népességpolitikától sem lehet megalapozott eredményre számítani. Mi, magyarok (anyaországbeliek és kisebbségi sorban élők) tehát egy alapvetően új helyzettel találtuk magunkat szemben, amelyet nem fogunk tudni oly módon megoldani, mint a nagy nyugat-európai népek elképesztő gazdasági erejükkel, népességelszívó hatásukkal és kulturális asszimiláló fölényükkel. Várható tehát, hogy a kis népek és nemzeti kisebbségek népessége a jövőben is csökkenni fog. Ebből kifolyólag az utóbbi időben a szociológusok és demográfusok figyelme egyre jobban a szórvánnyá válás problémái felé irányul.

A szórvány (diaszpóra) és szórványmisszió viszonyát vizsgálva több szociológus is visszanyúl a messzi ókorba, amikor a sokasodó görög népesség kirajzott Európa, Ázsia és Afrika egyes részeibe (ott új településeket hozott létre), vagy a keresztény egyház hasonló jellegű kis közösségeinek a sokasodására. A zsidó szórványok fönmaradása is állandóan érdekli a kutatókat. Csakhogy, mint ahogyan az előző mondatban ott is van a jelző: sokasodó, expanzióban (terjeszkedőben) levő népességről van szó e történelmi hasonlatok esetében. Hangsúlyozni kell, hogy az ilyen történelmi hasonlatoknak ma már nincs semmilyen gyakorlati jelentőségük a magyar nemzeti kisebbség szórványnépességgé válásának folyamatában. Ugyanis ebben az esetben nagyon gyorsan csökkenő népességről és zsugorodó településhálózatról van szó. A magyarországi és határon túli magyar közösségekben olyan demográfiai folyamatok tapasztalhatók, amelyek ez idáig a történelemben nem voltak észlelhetők. Világossá kell tenni azt is, hogy az európai nagy népeknél is hasonlóak a folyamatok, de ők még nincsenek veszélyben.

Hogyan jutottunk ide?

A tömbmagyarságban sem a kommunista párt által székbe ültetett politikai elit, sem a katolikus egyház nem volt (az utóbbi nem is lehetett) a jövőbe mutató követelmények magaslatán. A politikai elit elárulta a vajdasági magyarság ügyét, amikor a maga és az értelmiségi elit szerepét csupán kommunista (voltaképpen a mögötte megbújó szerb nemzeti) tartalmak magyar nyelven továbbításában határozta meg. A magyar nyelvet megfosztotta nemzeti jellegétől és tartalmi vonatkozásaitól. Utólag sem lehet elhithető, hogy az elmúlt évtizedek eseményei minden esetben kényszerpályán történtek. Az igazság az, hogy az értelmiségünkönél hiányzott egy Fábry Zoltán, a politikai elitben pedig egy Durai Miklós. A katolikus egyház sem volt a Vajdaságban a történelmi helyzet magaslatán. A krisztusi küldetést hirdető közösség tagjai (az egyházi személyiségek és hívők) közül is csak kevesen s azok sem állandóan tartották magukat a II. vatikáni zsinat hívőkhöz szóló, biztató üzenetéhez. Arról van ugyanis szó, hogy ők is (a már 300 éve tartó horvát–magyar rivalizáció következtében a katolikus egyházon belül) a magyar nyelv használatát csupán szertartási célra szűkítették le, s esetleg évente egyszer-kétszer (például Szent István napján) törődtek a magyaroknak magyarként való lelki gondozásával. Előtérbe került a katolicizmus rosszul értelmezett egyetemességének a gyakorlata. Szentbeszédeiket és a hitoktatást nem hatotta át kellőképpen minden esetben a magyar nemzeti kultúra (művészet, irodalom és történelem) folyamatos, vallásosságot erősítő megszólaltatása, lelki üdvösséget és hitet erősítő vallatása és példáztatása. A titói időkben a „srbokroaština” még az egyházi életbe is beszűrődött.

Közben óriási méreteket öltött a szórvánnyá válás folyamata. Eszmei szempontból mi is történik a szórvánnyá válás folyamatában? A nemzeti (de végső fokon a vallási) azonosságtudat, amely természetszerűen a szociológiában jól ismert harmadfokú, másodfokú, de a nemzeti kisebbségi közösség velejárója is a szórvánnyá válás folyamatában eredet- vagy származástudattá változik. Így érzékeli ezt Bodó Barna erdélyi szociológus is, aki másoknál mélyebben merült el e probléma tanulmányozásában. Az azonosságtudat mindig kollektív tudat, mert az egyénre mint a közösség tagjára visszahat. Az azonosságtudat a közösség és egyén kölcsönös viszonyának összességéből ered. Az egyén viselkedését, életmódját, értékorientációját, gondolatiságát, érzésvilágát, szokásait, de elsősorban elvárásait erősen behatárolja annak a közösségnek a visszaható nyomása, amelyhez tartozik. A nemzeti kisebbségi tömbben kevesen vannak, akik, ha kell, ha nem, napról napra magyar eredetükre, származásukra hivatkoznak, mert erre nincs is szükség. Ez természetes. A szórvánnyá válás végső stádiumában azonban a közösség széttagolódik egyénekre, és esetszerű néhány primer kisközösségre. Ezeknek a kisközösségeknek már nincs összetartó erejük. Általában ebben a stádiumban már többen beszélnek az előzőleg idegenként megélt környezet nyelvét, mint az azonosságtudathoz kötődő és csupán emlékekben élő valamikori anyanyelvet. Eszmeiségükben: elvárásaikban, illúzióikban, szokásaikban, értékítéleteikben és önmagukról és másokról alkotott sztereotípiáikban érvényesülni kezd az önként vagy kényszerből elfogadott környezet hatása.

A köztudat fejlődése tehát a közösségi azonosságtudattól az egyénileg megélt eredet- vagy származástudat felé sodródik a szórvánnyá válás folyamatában. Ez az eszmei vagy szellemi áramlási folyamat egyre jobban kiteljesedik. A valamikori nemzeti kisebbségi közösség felbomlásával egyidejűleg beindul a maradványnépesség teljes beépülése az uralkodó, államalkotó nép politikai, gazdasági és kulturális közösségébe. A maradványnépességnek már csak kizárólag eredet- vagy származástudata van még egy bizonyos ideig, de ez az idő is szűkre van szabva.

(Például: a családomról biztosan tudom, hogy horvát eredetű és római katolikus vallásfelekezethez tartozik. A családomnak egyik ága megmaradt Horvátországban horvátnak, a másik ág, amelyből én származom, már 200 évvel ezelőtt teljesen elmagyarosodott. Csak ezt tudom eredetemről és semmi többet. Eszembe sem jutna, hogy eredetem alapján sorsközösséget vállaljak a horvát állami eszmeiséggel, hogy azonosságtudatot alakítsak ki magamban a horvát társadalmi és kulturális értékekkel. Nem gondolkodom és nem érzek horvátul. A családban már 200 éven keresztül más események történtek és rákódtak le a vastag rétegű emlékezetbe. Ez minden tekintetben mindenkit magyarrá tesz a családban. Viszont nem jutott eszünkbe az sem, hogy megváltoztassuk vezetéknevünket magyarra, mert az horvátos, mint ahogyan az elzászi franciák sem változtatják meg németes hangzású vezetéknevüket franciára. Mert – minek? Magyarok vagyunk. Mindennapjainkban és ünnepnapjainkban nem érdekel bennünket horvát eredetünk. A horvát népet se jobban, se kevésbé nem tiszteljük, mint a szerbet, angolt, orosz vagy bármelyik más népet.)

Felvetődik a kérdés: meg lehet-e az említett eszmei áramlás folyamatát fordítani? Az egyénekre széttagolódott népekből missziós munka által lehet-e ismét azonosságtudattal rendelkező kisebbségi közösséget kialakítani?

Nem lehet.

A saját etnikai közösségében azonosságtudattal élő egyéneket többszörös kohéziós erő tartja össze az etnikai közösség visszaható ereje által. A közösség és egyén a kölcsönös viszonyok összessége. Márpedig a szórványnépességnél hiányzik az egyénre visszaható azonos etnikumú közeg. Mivel a szórványnépességet csak széttagolt egyének és primer kis közösségek, vagyis maradványnépesség alkotja, legjobb esetben csak rövid élettartamú közösséget lehet kialakítani vagy életben tartani, amely még ideig-óráig emlékezik, vagy legjobb esetben meg akarja őrizni emlékezetében etnikai eredettudatát. E tekintetben azonban korlátlan idő áll rendelkezésre, mert az eredettudat értéke is illékony, gyorsan halványodó és nagyon múlandó. Az eredettudatnak (mint a történelmi emlékezet részének) természetesen bizonyos esetekben megnövekedhet a szerepe. Például: ha (nem föltétlenül etnikai okokból) történelmi változások vagy határmódosítások állnának elő, a jelentősége megnőne. Ez a jelentőség azonban szertefoszlik, ha ilyen változások nem várhatók sem a közeljövőben, sem a távolabbi jövőben.

Az előzőek folytán a szórvánnyá válás folyamatában kikerülhetetlenül előbbtöbb a népesség teljes elvesztésével kell számolni. A szórványmisszió magá-

ban a szórványban sohasem a nemzeti azonosságtudatot erősíti (nincs azonos etnikai közösségi élet), hanem az eredet- vagy származástudatot tartja ébren vagy ébresztgeti. Hogy ennek mennyi az értéke – nem egyszerű megítélni. Elvben és gyakorlatban (hiszen az ismeret mindig gyakorlatra készítendő kell legyen, mert abból is ered) minden egyes, még etnikai eredetéhez ragaszkodó egyénért is ki kell állni. Esetleges laza közösségük létrehozását és megtartását segíteni kell. Ennek ugyanis visszahatása lehet az egész közösségre, s elsősorban a népesség tömbben élő részét teszi erősebbé. Csupán az képez nehézséget, hogy rendkívül költségigényes vállalkozásról van szó. Utólag ez a befektetés is kifizetődhet. Például, amikor nagyszámú munkaerőre van szükség az anyaországban, és ebből kifolyólag nagyméretű migráció indul meg irányába. Az ilyen nagyméretű migráció magával ragadja az eredettudatukra emlékezőket, de más nemzetiségűeket is velük sodorhat. Elképzelhető a fordított eset is. Ilyenkor az anyaország megnövekvő gazdasági ereje nagy területre sugárzik szét. Az eredetükre emlékező egyének elsőként fogadják el az új irányú gazdasági és más eszmeiségű folyamatokat, felgyorsulását más népeségek számára is.

Következtetés: A szórványmisszió nem a szórványban, hanem a tömbben erősíti a kohéziót azáltal, hogy kiáll a szórványban az eredettudat megőrzése mellett. Az igazi nehézséget azonban az képezi ennél a rendkívül költségigényes tevékenységnél, hogy pénzhiányos helyzetben hol lehetne megragadni először a már mindenütt tornyosuló problémákat: a tömbben, hogy ne szórványosodjon tovább, vagy a szórványban, hogy minél tovább fennmaradjon, figyelembe véve, hogy egyszer majd bekövetkeznek szerencsésebb politikai változások is. Ugyanis újabb politikai változások a további fejlődés logikájából kifolyólag szükségszerűen mindig előállnak és kínálóznak. Csupán arról van szó, hogyan lehetne majd őket javunkra fordítani? A történelmi lehetőségeket a legkönnyebb elmulasztani, mert a legrejtettebb, legösszefüggősebb nemzetközi és társadalmi viszonyok szövevényében bújnak meg, s ezért nagyon nehéz őket észlelni.

A történelmi fejlődés logikájához azonban, sajnos, eddig az is hozzátartozott, hogy a kis népek és nemzeti kisebbségek népességének a fejlődése nem a legkisebb, hanem a legnagyobb veszteségek és áldozatok következtében történt. A népességvesztés óriási méretű, és megállíthatatlannak tűnik a külső vándormozgalom következtében. A történelmi lehetőségek javunkra fordítását a kis népek és nemzeti kisebbségek általában elmulasztják, mivel a nagy népek és nagy gazdasági erejű közösségek súlya alá kerülnek, és eszmei szívó hatásuk függvényévé válnak. A legnagyobb jelenkori nehézséget az jelenti, hogy ismeretlen előttünk a globalizáció természete és szándéka. A kis népek és nemzeti kisebbségek számára teljesen ellenőrizhetetlenné válnak a külső vándormozgalom irányai és méretei. A globalizáció csak néhány összefüggésben fedi fel magát. Amit ismerünk róla, az közel sem mondható csak pozitívnak a kis népeket és nemzeti kisebbségeket illetően. A jövő ismeretlen és bizonytalan, de azért biztató is lehet, ha szabadabbá tesz, és a cselekvésnek helyet ad. A történelem, mint eddig mindig, továbbra is nagy számokban gondolkodik.

A globalizáció ugyan nem követel életáldozatot, de továbbra is milliók életét teszi szegényessé, tartalmatlanná, értéktelenné a külső vándormozgalomban. A teljes embert „homo faberré” alacsonyítja. A globalizáció az egyént közvetlenül nem manipulálja, s ebből kifolyólag van egy biztató lehetőség is az egyén számára. A manipuláció áttételeiben nagy rések és néha hatalmas üregek keletkeznek. Az áttételek rengetegében elveszik az eredeti politikai cél és szándék, a politika messiási szerepe, az emberiséget megváltó örültek küldetése. Marad az egyén, aki keresi önmagát, s azt a kevés szabadságot nyújtó cselekvési teret, amely a politikai manipuláció szükségszerűen közvetett jellegéből ered. Az egyéntől nem lehet elvenni azt a kicsiny lehetőséget, hogy az elnyomó állami politika szándékától ellenőrizetlen közösség felé törekedjen.